

BEGIVENHEDER UNDER BESÆTTELSEN

Manuskriptet, der er udarbejdet i 1971, er venligst overladt Vejen Bogtrykkeri til årets publikation af læge I. C. Heuch. Uddrag af dette er indtalt på bånd af forfatteren, og opbevares på Vejen bibliotek.

Illustrationerne viser læge Heuch's daværende bolig og Askov højskole før ombygningen.

Som overskrift over det, Gerda og jeg oplevede under den tyske besættelse af Danmark fra den 9de april 1940 til den 4de maj 1945, vil vi sætte spørgsmålet: **V a r v i d a n s k e ?** Og vi tør vove at give som svar: Det viste sig, at vi var danske. Rent ubevidst var danskhed vor dybeste bevæggrund. Derfor tør vi se tilbage på de fem forfærdelige år som uforglemmelige. Det meste, vi gjorde, var småting. Vi kom af og til ud for situationer, hvor vi måtte handle spontant. Men når det for alvor gjaldt, kom vort sindelag frem som en skjult reserve, og sindelaget **var** dansk. Derfor må vi stadig sætte lys i vinduerne den 4de maj som en tak til alle de landsmænd, der satte noget ind, om det så var livet for vort fædreland, og som et udtryk for fællesskabet med alle de danske, der sammen med os oplevede befrielsesaftens helt uforklarlige glæde.

Da den tyske værnemagts bombemaskiner den 9de april 1940 drøned ind over Vejen by, vågnede vi, og Gerda udbrød straks: »Der er det!« De kom ikke uventet for os. Vi var orienteret. Allerede i sommeren 1933, da vore tyske venner, professor Werner Kohlschmidt og fru Hildburg, kom på besøg, var de meget optaget af den tyske kirkekamp. Hildburg var vort »plejebarn«. Siden hun i 1920 kom til os i Fårevejle som en forkommen og underernæret Göttinger-student sendt os af den internationale studenterhjælp, kom hun i alle sine ferier til os. Vi fandt hinanden i modbydeligheden mod nazismen. Da hun blev gift med Werner, der var professor i tysk litteratur, kom han naturligt med. Hildburg havde været i huset hos den kendte teolog Barth og kendte således begivenhederne på førstehånd. Men nu var det tydeligt, at de var ængstelige ved at tale om, hvad de vidste. Det var betegnende, at Werner, da vi sad ude i haven, der kun ved et tæt mandshøjt plankeværk var skilt fra Bakkely skoles legeplads, og begyndte at spørge om tyske forhold, med et ængsteligt udtryk gik hen og kiggede ned på den anden side af plankeværket. – Var der mon nogen, der lyttede? – Og Hildburg udbrød: »Hvis I vil have Werner til at fortælle noget, må vi gå ind i stuen«. Så ængstelige var almindelige, tyske borgere allerede dengang for spioneri og angiveri. Men vi fik besked om nazisternes forfølgelser af kirken og af Niemüller og hans folk og om alt, hvad de døjede. Det var oprørende.

Men var det sandt med sjælelig og legemlig tortur? Der var gode danske folk, der ønskede, at vi i Danmark kunne følge Hitlers eksempel, ikke mindst når det gjaldt ungdommen. Nazismen var jo en »folkelig« bevægelse. »Folkeånden talte tysk,« sagde Aage Møller i Rønshoved undrende. I folketinget spurgte Bækkekredsens repræsentant M. K. Sørensen undervisningsministeren, om det var rigtigt, at en lærer på Askov højskole sang Horst-Wesselsangen med sine elever. Hvad der blev svaret, ved jeg ikke. Men vi vidste, at det var rigtigt. Det var sket. I Genèveklubben i Vejen redegjorde en anden lærer for Rosenbergs myte om nazismen som verdensanskuelse. Det ville være en velsignelse for ethvert folk at blive germaniseret. Enhver kunne forstå, at der begyndte en ny æra for det underkuede tyske folk. En dr. Erwin Lieck skrev en bog om lægerne. Nu skulle de ikke mere være »sygekasse-slaver«, men værdige medlemmer af det tyske folk. En »folkelig« læge ville jeg også gerne være. Men hvem bestemte, hvilke læger der måtte komme med? Det gjorde »partiet«. Dr. Lieck blev »Artztesführer«, altså nazistisk »parteigenosse«. Jøder var på forhånd udelukket. Så tabte jeg interessen.

4 Og så lærte vi Georg Gretor at kende. Han blev gift med en af Gerdas søstre, som havde skaffet ham dansk statsborgerret. Hidtil havde han været

statsløs, »uden fædreland«. Med en udenlandsk far og en østrigsk mor måtte han flytte fra Tyskland til Schweiz, fra Frankrig til Italien. Han var virkelig en journalist af format. Han kendte til, hvad han skrev om, af selvsyn. Han havde opholdt sig, hvor nationalitetskampene var voldsomst, havde refereret forhandlingerne i Locarno mellem Briand og Streesemann. Nu sendte »Politiken« ham som korrespondent til Hamburg. Hans kronikker måtte da vække de danske op til forståelse af nazismens fare. Særlig tre kronikker vakte opsigt: »Tysk fascisme«, »Mein kampf«, en analyse af Hitlers selvbiografi, og »Valgkampen i Hamburg«. Den sidste bragte ham i åben kamp med nazisterne i Hamburg. Partibladet »Hamburger Zeitung« truede ham: Nazisterne ville snart komme til magten, og de ville ikke gå på filttøfler eller bruge fløjlshandsker. Wir »haben nämlich eine **sauwut** im leibe, und sind gezwungen worden allerhand in uns hinein zu fressen,« skrev bladet. En flok nazifolk demonstrerede foran hans bolig i Grosser Flottbeck og lovede ham stokkepyrgl. I »Heimdal« skrev han maj 1934, at Tyskland kun ville give afkald på en grænserevision over for Danmark, hvis det kunne få hele landet under sin indflydelse. Et nazificeret Danmark ville i hele verden kun finde ét støttepunkt, Tyskland. Efter Østrigs besættelse hed hans kronik: Østrigs skæbne bliver hele Europas.

I København blev ægteparret Gretors hjem et fristed for fordrevne tyske flygtninge. Her samledes arbejdere og sømænd fra Hamburg, kunstnere fra München, embedsmænd og politikere fra Berlin, enker efter henrettede, undvegne fanger fra koncentrationslejre. Esther Gretor tog ivrigt del i sin mands oplysningsarbejde. Hun rejste landet rundt med et foredrag: »Kvinden i det tredie rige«. »Politiken« refererer det ved hendes 70-års fødselsdag sådan: »Ingen tilhører ved hendes foredrag en aften i Studenterforeningen vil have glemt den stemning, hun fremkaldte ved sine skildringer af nazistiske opdragelsesmetoder, der måtte vække afsky her i landet, men ikke desto mindre blev forsvaret af tilstedeværende nazisympatisører, som fandt det nødvendigt at støtte hr. Hitlers ideer«. Synes vi, Gretors overdrev? Var vi virkelig vantro? Vi skulle snart opleve, at de havde ret. Jeg var en dag i 1939 med Gretor i Oksbøl for at interviewe Arnfred om højskolens stilling. Det kom der ikke meget ud af. Arnfred garderede sig ved et »på den ene side, på den anden side«. Mere fik Gerda og jeg besked om hos forstander Hans Lund i Rødding. De blev også vore gode venner, mens Lund var lærer på Askov, og vi kom til at høre til Rødding højskoles omgangskreds med mænd som Mads Gram, Københoved, Hans Jensen, Tornumgård, Jens Højer, Billeslund, Peder Kloppenborg, Harreby, og Olav Fink, Brendstrup. Der hørte vi om de hårde tag, Lund tog med nazisterne i Rødding, Ribe, Gram og andre

steder, hvor lastbiler fulde af bestøvlede mandfolk kom langvejs fra, og hvor det heller ikke som over for Gretor bagefter manglede på trusler. Lunds oplevelser bekræftede Gretors.

En dag i 1938 fik vi brev fra Hildburg Kohlschmidt. Om vi ville tage mod en tysk dr. phil., som nazisterne var efter. Men det måtte være hurtigt. Karl Blutau hed han. Han var gymnasielærer i Berlin med fagene historie og religion. Det var ikke let at klare de to fag, hvis man ikke var troende nazist. Blutau anede aldrig, om en af hans elever var »stikker«. Nu var hans bedste ven, dr. von Schiller, arresteret og indsat i Moabitfængslet i Berlin. Han havde »talt over sig«. Ingen vidste, hvad skæbne han ville få. Og gennem fængselspræsten pastor Pölchau bad han Karl om at flygte. Vi indbød ham øjeblikkelig til at komme. Og der fik vi et tysk »plejebarn« til. Et mere ædelt menneske end Karl Blutau skal man lede længe efter. Han var hos os i Askov til foråret 1940. I den tid fik han sluttet venskaber, som holder endnu. Men så måtte han sendes til Sverrig, inden tyskerne kom. Han fik anbefaling til Nathanael Beskovs højskole »Birkagården«. Senere blev han lærer på »Hemgården« i Norrkjöping, en arbejderhøjskole og settlement. Der er han endnu. Han har fået svensk borgerret. Efter krigen var han en tid leder af skoleundervisningen i Oksbøllejren. Han søgte tilbage til Tyskland. Men englænderne havde ikke brug for en emigrant i deres besættelseszone.

Hvordan kunne vi vise vort danske sindelag? Besættelsen havde bragt os i en chocktilstand. Men efterhånden blev danskerne frigjorte. Deres selvtillid og vilje til ikke at lade sig løbe over ende vågnede, står der om året 1940 i »Politiken«s danmarkshistorie. Vi sang »Alsang«, og vi gik »Algang«. Sommerdage marcherede en flok vejenborgere til Askov, Estrup skov, Vestermarken og gennem Nørregade til Hansens hotel, hvor overlærer Alfred Sørensen dirigerede os til danske sange. Kong Christian den 10.s 70-års fødselsdag samlede mange. Den store sal på hotellet var stuvende fuld, og vi kunne hylde kongen i sange og taler. Et hyldesttelegram blev også afsendt. Var der lidt »kongerøgelse« i atmosfæren, når det i et af versene i en til lejligheden skrevet sang hed:

Kong Christian vi vil Dig ære,
mens vinter knuger vort sind.
Må endnu vor drot Du være
når vårdagen varsles ind.

Men »kongerøgelsen« forduftede snart.

6

Vi kom oftere til Askov, hvor højskolen fik lov at gå sin gang. Tre sange fik særlig betydning for os: Grundtvigs »Bladet i bogen sig vender« og »Fædre-

neland ved den bølgende strand« med omkvædet: »End lever den Gamle af dage«, og Thomas af Strängnäs' »Frihed er det bedste guld!« Vi opdagede, at vi kunne synge os sammen. Sangene »gik i underbevidstheden«, så vi gik og nynnede dem, når vi var alene. Der holdtes højskole i Askov indtil marts 1945. Da der var forbud mod offentlige møder, blev »Askov foredragsforening« stiftet hos forstander Karsten Iversens. Formålet var: »at samle medlemmerne til møder på Askov højskole i fortsættelse af tidligere månedsmøder. Medlemmer kunne enhver dansk mand og kvinde blive, der ønskede at deltage. Medlemskort skulle altid medbringes. Kontingent 1 kr. årlig.«

Skønt mødeforbudet blev lempet, så oplysende og folkelige møder blev tilladt, fortsatte foreningen som en lukket kreds med efterhånden mere end 400 medlemmer. Der blev afholdt en række møder, hvor kyndige folk gav fortrolige meddelelser om den aktuelle situation. Jeg husker minister Jørgen Jørgensen, landstingsmand Jepsen Christensen, folketingsmand Simon From og historikeren, dr. phil. Erik Møller.

Bakkely skole blev beslaglagt til tysk kaserne. På en plakat ved indgangen stod: »Standortältester«, dvs. kommandant. Som naboer kunne vi iagttage paraderne og høre udmarchen under taktfaste militærsange, hvoriblandt også: »Wir fahren gegend Engeland«. Store bataljer med byens befolkning opstod ikke. Man forhandlede sig til at efterkomme de forskellige rekvisitioner. Det, vi lagde mærke til, var de meniges »røverkøb« i mejeriudsalg og hos bagerne. Man så dem, ikke mindst når de skulle på orlov. Så slæbte de afsted til jernbanestationen med mægtige pakker af de for os rationerede varer.

Følgende episoder sagde os noget om tyskernes væsen. Tre stramme officerer bredte sig side om side på Nørregades fortov. Da Gerda, som de stilede henimod, ikke ville tvinges ud i rendestenen, drejede hun brat om og gav sig til at kigge ind ad gartner Bill's blomstervindue. Idet de tre herrer passerer, hører hun én af dem udbryde: »Merkwürdige Frauen hier!« Tydeligt myntet på hende. På den tid, da det tyske nederlag på Europas slagmarker snarlig måtte ventes, kom et ungt tysk par ind i vor kupé i toget fra Kolding til Vejen. Han var i elegant militæruniform med Jernkorset, hun en lyshåret, blåøjet »Ariærkvinde«. De diskuterede sagte og ivrigt. Men pludselig farer han op: »Ohne Ehre kann man doch nicht leben!« Tålte han ikke et militært nederlag? Det gjorde derimod nok den unge krigsmand, som sammen med en kammerat kom slentrende fra Bakkely ud på Søndergade: »Ich bin zufrieden, wenn ich nur lebe!« Og lå der ikke en forventning til fremtiden hos den ældre landstormsmand, der i det begejstrede menneskemylder på hjørnet af Askovvej og Søndergade den 4de maj 1945 pludselig råbte: »Jetzt gehen wir nach Hause! Zur Mutti, wenn sie nur lebt!«

Billedhugger Hansen Jacobsens jordefærd fandt sted 1ste december 1941 med en meget smuk højtidelighed, hvor Vejens æresborger blev stedt til hvile. Men det var et tidens tegn, når en avis kunne skrive: »På grund af de vanskelige trafikforhold var kun få af den gamle billedhuggers venner fra København mødt«. Det var rationeringernes tid. Våde danske tørv i stedet for udenlandske koks. Sukker-, smør- og brødmærker. Bilerne kørte på generatorbrænde. Der var mørkelægning offentligt og privat.

Men trods mørkelægning og transportvanskeligheder mærkede man, at folk trængte til at være sammen. Kunstforeningen i Vejen samlede mange mennesker. Det kgl. teater kom med Sønderby's »En kvinde er overflødig«, hvor Clara Pontoppidan havde en af sine bedste roller. Aksel Schiøtz sang for begejstrede tilhørere »Danske sange«, og Victor Schølers klassiske klaveraftener samlede mange. Johannes Novrup, der dengang var amtsskolekonsulent, fik mig til at tale ved flere lærerkursus rundt om i landet. Det var sundhedslære, som var mit hovedemne. Og vinteren efter blev det seksualundervisning. Det var mærkeligt at stå i en skoleklasse over for en lydhør forsamling, mens tyskerne larmede højroestet i et sidelokale, og ikke altid i den tone, der lød hos os. Det viste sig, at lærerne kunne synge. Særlig kraftigt på de sidste linier af den sang, vi ofte brugte: »Som en rejselysten flåde«. Der står:

Medens vi med trofast sind
sætter al vor gerning ind
Danmark! på Dit alter.

Det kunne være lidt mystisk at færdes ved nattetide i en mørklagt by. Novrup ville gerne have mine foredrag med tilhørende tegninger udgivet som bog. En aften talte jeg på Fyns husmandsskole. Så kom en overlærer og tog mig i mulm og mørke hen til en forlægger, som vi traf aftale med. Jeg måtte overnatte hos læreren. Der gik intet tog før næste morgen. Det er helt morsomt i dag at tænke på, at de to herrer nu er ministre, Helweg Petersen og A. C. Normann. Men mørklægningen kunne også skabe muntre situationer. En aften talte jeg i Bramminge. Efter foredraget med påfølgende samtale kom en nydelig, mig ukendt, ung dame og spurgte mig, om jeg ville med hende hjem. Der var to timers ventetid i en mørklagt, øde stationsventesal, inden nattoget kom, så jeg sagde noget ængstelig »Ja tak!« Så blev jeg ført ad snævre stræder og snoede gader op i en hyggelig kvistlejlighed. Damen var ikke tysk lokkedue, men tidligere Askov-elev, som bød på rigtig kaffe med rullepølsemed til. Det fik jeg jo ikke til dagligt. Samme dame blev senere formand for »Askov lærlinge«s bestyrelse, hvor Gerda også sad.

En sommer i et af de forholdsvis rolige år, 1941, holdt Dansk Ungdoms Samvirke lederkursus på Askov højskole. Som skolens læge kunne jeg sammen med lærerstaben høre på de store foredrag for alle mødets deltagere. Af de orienterende emner husker jeg general Giørtz' gennemgang af militærets deltagelse den 9de april 1940 og dets nuværende stilling. Men mærkeligt var det at høre Kaj Munk tale ved et aftenmøde. Det var på den tid, da han efter alle kunstens regler svor til den tyske ungdomsopdragelse. Vi så i alle biografer den vældige Berliner-olympiade, iscenesat på kæmpestore stadions, hvor tilskuere på overfyldte tribuner applauderede verdens berømteste idrætsfolk, der troppede op uge efter uge og hilste Føreren med jubelråb, så det drønede. Det virkede med suggestiv magt. En del danske ledere overgav sig da også på nåde og unåde. Blandt dem var Niels Buch og Kaj Munk. De arrangerede et stort stævne på Ollerup idrætshøjskole. De ledende nævnte ikke nazipropagandaen direkte, men det fremgik tydeligt af talerne, at de var betaget af Hitlers unge. Det faldt dem ikke ind, at de folk, der det ene øjeblik lod sig rive med af de snedigt organiserede idrætsfolk, det næste øjeblik ville tiljuble SA- og SS-tropperne på samme måde. Et bytte for den overvældende propaganda. Lærer Bo Rud på Askov var meget betaget af Kaj Munk. Efter Ollerupmødet var han ivrig for at få Munk til også at tale på højskolen. Men han mødte bestemt modstand i lærerkredsen. Askov skulle ikke findes i Kaj Munks følge. Men nu skulle Kaj Munk altså tale til Hal Koch's folk. Skønt mødet ikke var offentligt, rygtedes det dog, så folk fra egnen, som ellers ikke havde adgang, fyldte foredragssalen til bristepunktet. Og atmosfæren var spændt forventningsfuld, da Koch førte Kaj Munk ind. Det var den eneste gang, jeg så Kaj Munk. Men jeg glemmer ham aldrig. En spinkel mand, bredskuldret og skrutrygget, med en uregerlig hårtjavs, som han stadig nervøst strøg væk fra panden. Påklædningen gråmeleret let sjusket jakke og benklæder, ansigtet fortrukket i en tragisk heltemine. Og øjnene! Mærkelig døde og alligevel med et udtryk for voldsom indre spænding.

Da vi havde sunget en passende fædrelandssang, sprang Munk op på forhøjningen, stod et øjeblik med hænderne krampagtigt fattet om katederpulten og stirrede ud. Ikke på forsamlingen, men forbi den. Videre ud! Hvor var han henne? Ville han tale til hele Danmark? Det var en fanatisk dramtiker, der med bravour spillede en rolle, han havde skrevet til sig selv. »Jeg vil gerne takke Hal Koch og Dansk Ungdoms Samvirke, fordi jeg har fået lov til at tale – og med en drejning ned mod Arnfred, der sad til venstre på første række – **også** på denne skole! Da ministeriet Stauning den 9de april 1940 fejlt og æreløst overgav Danmarks rige . . .! Nej! Jeg vil hellere begynde på en anden måde! Jeg vil fortælle et eventyr. Der gik fire mænd ude i ørke-

nen. Der så de en bunke knogler ligge i sandet. »Det er af en løve,« sagde den første. »Jeg kan sætte knoglerne sammen, så de bliver et løveskelet!« Og det gjorde han. »Jeg kan sætte muskler og hud på,« sagde den anden. Og det gjorde han. »Men jeg kan gøre løven levende,« sagde den tredje, og det gjorde han! Men hvad gjorde den fjerde? Han stak af og krøb op i et træ! For han var en *l o r t ! !*« Og så øste Munk sin vredes skåler ud over sit elendige fædreland og dets ledere. Jeg kan ikke huske de enkelte udtryk. Men det gik ud over demokratiet i almindelighed og det danske folkestyre i særdeleshed. Der blev efterhånden uro blandt tilhørerne. Man kom med protesterende tilråb. Koch måtte flere gange dæmpe gemytterne. Til sidst sagde han særlig rettet mod en gruppe kommunister: »Vi skal høre Kaj Munk i ro. Når han er færdig, skal jeg nok takke ham.« Og det gjorde Koch på følgende måde: »Jeg vil sige Kaj Munk tak ved også at fortælle en historie. Storm P. har en tegning, hvor to mænd står over for hinanden. Den ene er stor og flot, den anden lille og lidt lurvet. Han har en hund med, der ligner ham, en bastard snarest. »Hvad er det for en hund, De har der?« spørger den store. »Ja,« svarer den lille. »Den ser jo lidt snusket ud. Men den er god nok. Det er en politihund! Den ligner os. Vi ser ikke ud af ret meget. Men som hunden vil vi også bide fra os, når det bliver nødvendigt!« Efter mødets slutning gik skolens lærere og stævnets ledere over i forstanderboligen for at tale med Kaj Munk. En af deltagerne har fortalt, at den hede debat særlig drejede sig om Arnfreds og Askovs stilling. Munk beskyldte dem for at pakke tingene ind. De turde ikke tale frit ud. Bølgerne gik højt. Arnfred har endnu en gammel mahognistol. Dens ryg er løs. Det blev den, da Munk under debatten løftede stolen op og huggede den så hårdt i gulvet, at den brast itu.

Kaj Munk boede hos Ruds. Men det var tydeligt, at han ikke befandt sig vel på Askov. For da Rud næste morgen kom ned i spisestuen, lå der en seddel: »Jeg er taget af sted i morges klokken fem. Jeg har lånt din cykel. Du kan hente den på Vejen station!« Kaj Munk kom ikke oftere på højskolen.

Vi var på enhver måde afskåret fra England og dets kolonier. Gerda havde en søster gift i England og en anden søster, som var forstanderinde på et settlement for kvindelige studenter i Bombay, altså i »fjendeland«, så direkte korrespondance var udelukket. Derfor var vi meget taknemlig for, at en højskolekammerat af Gerda, Ruth Kielberg, påtog sig at være mellemmand. Til Sverrig kunne vi skrive. Brevene blev censorerede, men de nåede frem til Ruth. Hun skrev dem om, som var de fra hende, men indholdet var uændret. Det var vi hende meget taknemlige for, ikke mindst da Gerdas mor lå længe syg og døde, uden at nogen af de to kunne komme hjem. Tyskerne stram-

mede båndene mere og mere. Natten til den 29de august 1943 hentede de Lund i Rødding. Vi fik meddelelsen af en vognmand, der havde en tysk kone og derfor fraterniserede med tyskerne. Med en triumferende stemme udrød han, da han mødte os foran jernbanestationen: »Ved De, at Hans Lund er taget?« Det anede vi ikke, men bilede skyndsomst til Rødding. Som fru Lund skriver i årsskriftet: »Det var en sær oplevelse at blive vækket af en pistolbevæbnet tysk officer«. Lund blev med adskillige andre sønderjyske folk interneret på kasernen i Haderslev. Hvorfor skuespiller Henrik Bentzon var med, anede ingen. Han havde ikke helt tabt sit humør. Da han skulle et nødvendigt ærinde og mødte en yngre, uniformeret tysker, spurgte han: »Sind Sie der »Toilettenwebel«!« Omgangstonen med fangevogterne var menneskelig. De var til at tale med. Da en af dem blev spurgt, hvorfor Aage Møller og Rud ikke var taget, lød svaret: »Sie interessieren uns gar nicht!« Det værste ved interneringen var, at de internerede intet fik at vide om, hvad der foregik udenfor. Derfor lysenede det stærkt i sindene, da de under en gårdtur pludselig hørte en murer, der var beskæftiget med at hugge noget puds af en væg, hver gang der kom en dansker forbi, i takt med slagene sagde hen i vejret: »Italien kapituleret, I-ta-li-en-ka-pi-tu-le-ret«. Lige så hurtigt, som indtagningen var foregået, kom løsladelsen. Lund var hjemme igen inden jul.

Så sent som i 1944 kunne folkehøjskolens 100-års jubilæum fejres. Der var egentlig planlagt en stor folkefest på rådhuset i København. Nu blev det fejret stiltfærdigt i Rødding, der jo var den første folkehøjskole. Mads Gram, højskolens formand, ville have haft, at der skulle indbydes repræsentanter fra hele Skandinavien. Men det lod sig ikke gøre. Skolens nærmeste venner og sommer eleverne samledes i haven bag »Flors hus« den 30te juni 1944. Fog Petersen og jeg havde udarbejdet en kantate, der fik en smuk udførelse med recitation, korsang af sommerpigerne og soloer sunget af Hans Schmidt hvis lyriske baryton passede godt til teksten. Man mærkede, at alle var med, når det i et af recitativerne hed:

Ja! Altid blev Danmark til gennem strid
i sønnernes sind som mod udenvælts fjende.
Vor saga fortæller fra Arildstid,
at hårdt har de kæmpet for landet at vinde.
Kun de, der vil kæmpe af hjertens grund,
er værdige børn af det gamle rige.
Kun de tør bie på håbets stund,
da Danmark genvakt af nattens blund
skal nyskabt mod dagningen stige.

Men der var netop dengang SS-tropper i byen. Og som fru Lund skriver: »Grimme drenge var de, og de var i udkanten af forsamlingen lidt desorienterede vidner til festen i haven«.

Efterhånden skiltes vandene i Askovs lærerkreds. Som en elev skriver (refereret efter I. Th. Arnfreds bog: Askov i mands minde): Rud blev ved at rase på sit danskhold. Han taler ikke om andet. »Rid i nat«, »Vintersolhverv«, Poul Sørensens digte, som vi gennemgik, blev alt sammen orienteret mod dette spørgsmål: Hvad skulle vi have gjort den 9de april 1940? Jeg I. C. Heuch tilføjer, at Rud rejste landet rundt med et foredrag, hvis overskrift var: Museidyllen under gulvbrædderne. Juul Andersen var fredsven. Bøgh, Kruse og Dons Christensen var af en anden mening. Stillingen karakteriseredes af frøken Marie Moltesen: »Når jeg har hørt Juul Andersen, giver jeg et smørmerke, men efter Bøghs og Kruses foredrag går jeg hjem med ond samvittighed«.

Arnfred gør stillingen op i sin føromtalt bog: »Askov i mands minde«: I vinteren 1944-45 var der mange af eleverne, der var gået under jorden. Hvor kunne de da også bedre gemme sig end mellem 350 unge. Det passede mig ganske godt, at Aage Møller og Arne Sørensen voldsomt angreb højskolerne i almindelighed og Askov i særdeleshed for passivitet. Var vi i stedet for blevet rost for at være fristed for frihedskæmpere og agitationscentrum for sabotører, kunne det have voldt vanskeligheder både for det legale og det illegale arbejde dér på stedet. Netop fordi dette synspunkt var nærliggende, var jeg dengang tilbøjelig til at opfatte angrebene som en ven-tjeneste. Om de også var ment sådan, ved de pågældende bedst selv.

De nævnte modstandsfolk gemte sig godt. Men jeg måtte smile, da jeg en dag kom på sygebesøg hos fru Dons Christensen, som lå syg ovenpå i præsteboligen. Jeg plejede, når jeg kom, altid først at gå ind i præstens kontor for at høre, hvordan natten var gået. Men nu mødte han mig i entreen: »Du må gå op til Estrid med det samme. Jeg har besøg af tre herrer, som nødvendigvis må tale med mig!« Det gjorde jeg. Men jeg kunne ikke undgå at lægge mærke til de hemmelighedsfulde herrers overtøj, der hang på knagerækken. Det var Kruses hat, Bøghs halstørklæde og boghandler Petersens overfrakke. Så vidste jeg, at ledelsen af modstandskampen var i gode hænder. Også Niels Fenger, tidligere søløjtnant, var en stor modstandsmand og endte som byleder i Varde. En aften, han kom sent hjem, opdagede han, at han havde glemt sin gadedørsnøgle. Han boede på første sal i et hus på Askovs hovedgade. Heldigvis stod der et vindue åbent ovenpå. Og Niels var ikke sen til at finde en stige at sætte op til vinduet. Da han er ved at kravle op, får en tysk soldat i forbifarten øje på ham. »Halt! Was machen Sie da?«

»Nur ruhig! Ich wohne hier!« Niels' svar virkede åbenbart beroligende på tyskeren, for han skred videre forbi. Han kunne ellers have gjort en god fangst. Niels havde været ude på sabotage.

Den udenlandske radio blev os mere og mere uundværlig. Hvor mange gange hørte vi ikke: »It is London BBC calling. Here is the news. And it is Frank Philips reading it.« Vi blev mere og mere overbevist om, at Tyskland ville tabe krigen. Det var spændende at vente på. Ville det være Montgomery, der kom op gennem Sønderjylland? Og ville tyskerne i Danmark forsvare sig? Det kunne ingen vide. Men den allierede overkommando havde erklæret, at selv om Danmark ikke var allieret, skulle det behandles som sådant, fordi det danske folk havde udvist stor vilje til at yde modstand mod tyskerne. Men vi måtte være forberedt på alle eventualiteter.

En velorganiseret institution til at tage sig af beredskabsopgaver var Danske Kvinders Beredskab. Det havde også en afdeling her på egnen. Efter fru Gudrun Vang Lauridsens død overtog Gerda ledelsen. Opgaven var først og fremmest at beskytte og hjælpe civilbefolkningen ved evakuering eller under lokale krigshandlinger. Gerdas område var den østligste trediedel af Ribe amt. I alle kommuner var der lokale afdelinger med kvinder formeret i hold, der skulle tage sig af transport, indkvartering, forplejning, sygepleje, børnepasning. De skulle træde i funktion med kort varsel. Afdelingen stod under Ribe politimesters myndighed. Hovedlederens opgave var at opretholde kontakt mellem de forskellige distrikter, at overvåge specialholdenes uddannelse og holde de lokale afdelinger i ånde. Hun havde en bil med en politibetjent som chauffør til rådighed. Til hjælp havde hovedorganisationen to rejsesekretærer, fru Ellen Faber fra Gråsten og fru Anna Palme fra København. Fru Palme havde deltaget i den finske vinterkrig. Hun var egentlig svensk-finne. Den nuværende svenske statsminister er hendes barnebarn. Fru Faber kunne fortælle om sit arbejde med at modtage hollandske, franske og belgiske kvinder, der kom til grænsen fra de tyske KZ-lejre. De var begge opmuntrende og igangsættende hver på sin måde. Medlemmerne samledes til regelmæssige møder med uddannelse for øje. En praktisk opgave var at sy tæpper af gamle aviser. Det var et store arbejde. De kom ikke i brug hos de danske, men overlodes de tyske flygtninge, der havde mangel på alt. DKBerne fik ikke brug for deres krigsberedskab. Men i Vejen kom de i funktion efter 4de maj, da et tog med tyske flygtninge passerede Vejen. De fordelte en varm drik i krus og brød i enkeltmandsposer. Rationerne var for-tæret i de få minutter, toget holdt ved stationen.

De to sidste år af besættelsen var en ond tid. Vi fik vor dagligtale forøget

med en række ord, der alle var udtryk for abnorme tilstande eller rystende begivenheder. Det var ord som spærretid, undtagelsestilstand, folkestrejke, frihedskæmpere, værnemagere, særmeldinger og våbenedkastninger, sabotage, terror og modterror, sprængninger og bombninger, henrettelser og stikkerlikvideringer.

Hvad oplevede **vi**? Hvad var **vi** med i? Vi meldte os ikke til noget. Vi blev ikke spurgt, om vi ville være med. Tingene kom til os. Der skete en dag noget, der kom os ved. Halvor skulle rejse fra Vejen til Sorø, hvor han var elev på akademiet. Toggangen var meget indskrænket. Men der var et gennemgående tog fra Århus, som han kunne komme med. I Fredericia mødte han Anders Holm, søn af mejeribestyrer Holm, Vejen, og grev Moltke, Klelund. De vidste, at hurtigtoget altid var overfyldt. Derfor gik de ind i et andet tog til Nyborg, som holdt lidt længere fremme på en anden perron. Og afgik for sig selv. Det vidste vi ikke, og pludselig meldte den danske radio, at eksprestoget fra Fredericia var blevet bombet ved Ejby station. Det viste sig at være engelske flyvere, der antog toget for at være et tysk troppetransporttog. Enhver kan tænke sig, hvordan vi havde det. Beskrives kan det ikke. Pludselig ringer telefonen. Det var Anders Holm, der meddelte, at de alle tre i god behold var kommet til deres bestemmelsessted. De havde slet ikke været i det bomberamte tog, hvor 8 mennesker var dræbt. Halvor var i live. Men hvordan var det gået til. Hvorfor var Halvor undgået den onde skæbne? Hvad måtte de omkomnes pårørende ikke gennemgå? Forpint gik jeg ned til provst Lindegård og bad om hjælp. »De skal folde Deres hænder og sige Gud tak, fordi han har holdt sin hånd over Halvor,« sagde Lindegård med sin troværdige stemme. Men jeg kunne ikke rigtig få fred for spørgsmålet: »Hvorfor?« Hvorfor blev vor søn reddet, mens vore gode venners søn blev dræbt?

Folmer og Nanna Teilmann boede ved siden af os. Teilmann var som ung begyndt at praktisere i Vejen. Efter 18 års praksis her blev han sygehuslæge først i Kallerup og derefter i Gram. I mellemtiden havde han igen en kort tid praksis i Vejen. Det var den, vi overtog i 1923. Da Teilmann var gået af som sygehuslæge, byggede de en villa på Askovvej, lige ved siden af deres gamle lægebolig. Vi talte næsten dagligt sammen, særlig i de sidste svære år. Der blev lavet en dør i plankeværket ind til os. »Den skal være der,« sagde Nanna, »selv om vi ikke behøver at bruge den hver dag.« Give den rette karakteristisk af Teilmanns er umuligt. Vi kan kun sige, at vi har det sådan, at vi pludselig kan udbryde: »Nu må da Nanna og Folmer komme ind, så vi kan tale sammen om tingene,« skønt eller måske netop fordi de er

døde for år tilbage. Det var mennesker, man måtte holde af. Og så skulle de opleve dage med bitter smerte og tyngende sorg.

Deres ældste søn Jørgen var praktiserende læge i Over Jerstal. Han var gift med sin kusine Solveig Rørdam. De havde tre små børn. Vi kendte Jørgen fra barnsben. Han var stilfærdig, lun og trofast. Det tog tid, inden man lærte ham at kende. Man drømte ikke om, at han kunne gøre sig gældende inden for modstandsbevægelsen. Han forældre anede det vist heller ikke. Men så skete det, at der en dag i marts 1945 med rutebilen til Over Jerstal kom en pakke til læge Jørgen Teilmann. Den blev som alle andre pakker afleveret på rutebilstationen, hvis bestyrer var en skomager, der var nazist. Pakken var tung og lidt uhåndterlig, indpakningen groft papir, der var gået lidt itu i det ene hjørne. Skomageren blev nysgerrig og begyndte at pille i hjørnet. Der var vist noget mystisk ved den. Han arbejdede videre. Jo! Pakken indeholdt sabotagesprængstof. Det viste sig, at Jørgen var leder af en sabotagegruppe, der skulle tage sig af jernbanesprængninger og derfor modtog de nødvendige forsendelser. Skomageren angav ham. Både han og Solveig blev taget og ført til Haderslev og derfra til Gestapos hovedkvarter på Staldgården i Kolding. Solveig sad i en celle ved siden af sin mand. Hun kunne høre tyskerne skråle og Jørgens rolige stemme. Til sidst dumpe og svirpende slag og en undertrykt stønnen. De kom begge i forhør, men klarede sig så godt, at Gestapo ingen reelle oplysninger fik. Der blev ikke foretaget flere anholdelser i den sag. Solveig Teilmann blev frigivet den 17de marts. Jørgen kom til Vestre fængsel. Hans forældre var knuget tavse. De vidste faktisk intet, før Jørgen blev arresteret. Kun én gang, da Gerda var gået over til Nanna, sled hun sig til at sige: »D e p i n e r h a m, Gerda!« Først da Solveig blev løsladt, fik hun at vide, hvordan det var gået Jørgen. Han var blevet henrettet den 10de marts, skudt i Ryvangen. Da Teilmann fik besked om Jørgens arrestation, rejste han omgående til København for at gå i forbøn for Jørgen hos »den højere Pancke«, gestapochefen. Men han kom for sent. – I det brev, han skrev fra fængslet til sine forældre, giver han helt sig selv. Nanna kom over og lod os læse det. »Jeg vil så gerne hjælpe jer. Og det tror jer, jeg bedst kan gøre ved at fortælle lidt om mig selv og mine tanker. Jeg har haft det let med jer i ryggen til at hjælpe og skærme mig. Jeg tror, jeg tør sige, at jeg dør i troen på Gud. Det ved jeg også vil trøste jer i denne svære tid. Det hjælper i alt fald mig. Og det kan jeg nok behøve. Det er svært at forstå meningen med det hele. Jeg kan kun sige: »Ske Din vilje«, og håbe på et gensyn i en bedre verden. Jeg håber, at jeg ikke har levet forgæves, ligesom jeg ved, at jeg selv er blevet et bedre og sandere menneske. Men alligevel forstår jeg ikke, at alt dette er nødvendigt. Jeg håber, at Danmark må gå frelst gennem dette opgør.«

Følgende begivenhed hører også med i dette tidsrum. På Askov var der en modstandsgruppe, der blandt andet havde jernbanesabotage til opgave. To af medlemmerne var politibetjente, der var gået under jorden og var elever på højskolen.

En eftermiddag kort før befrielsen var de to sammen med en kammerat i færd med at anbringe sprængmateriale under skinnerne ved Andst bro, da de blev opdaget af en SS-patrulje. Skarpt forfulgt flygtede de langs Ribe landevej og prøvede at skjule sig i et buskads ved en gård syd for landevejen. Det hele foregik så hurtigt, at de ikke kunne nå at sætte deres maskinpistoler sammen, før tyskerne var over dem, dræbte de to politibetjente med håndgranater og førte den tredje hårdt såret til feltlazarettet i Askov, hvorfra han blev overført til Kolding og løsladt efter kapitulationen. Her kommer den tyske kommandant i Vejen, løjtnant Eberhard Steim, ind i billedet. Han var chef for den tyske afdeling, der var stationeret på Bakkely skole. Selv havde han kontor på »Brejdblik«, hvor også Gestapo holdt til. Vi kunne ikke undgå at lægge mærke til, at de tyske soldater i bestemte perioder optrådte mere roligt og hensynsfuldt. Overlærer Rudkøbing, hvis hus lå på skolepladsen, havde opdaget, at det skyldtes den unge kommandant, som havde et særligt godt hold på sine folk. På Hitlers fødselsdag den 23de april hørte vi ham tale til sin opmarcherede styrke: »Vi ved, at det skyldes Hitler, at vi står her i dag. Men som tyske må vi ikke glemme, hvad Bach og Goethe har betydet for tysk kultur.«

Da Askov højskole i marts blev beslaglagt til et stort feltlazaret, hvor stadig nytillkomne syge og sårede krævede mere plads, ville intendanten også beslaglægge skolens bibliotek, der rummede mange kostbare værker. Ved Steims forhandling med forstander Arnfred fandt man en ordning, så biblioteket blev skånet.

Arnfred fortæller: Dagen efter drabet på de to frihedskæmpere gik jeg med pastor Dons Christensen og kontorchef på højskolen Andreas Nielsen ned og forhandlede med kommandanten i Vejen for at få de to døde udleveret. Kommandanten var ikke uvillig. Men hans tilfornede gestapomand forhindrede, at vort ønske blev opfyldt. Imidlertid fik vi at vide, hvor de to dræbte var jordet. Og så kunne vi komme og hente dem senere. Det var vi også indstillet på. Men den følgende nat kom kommandant Steim op til præsteboligen i Askov og meddelte Dons Christensen, at vi måtte vente. Der var SS vagt ved stedet, og vi risikerede at blive skudt, hvis vi nærmede os. Havde gestapomanden vidst, hvad hans chef foretog sig, havde situationen næppe været ufarlig for kommandanten. Det kunne være kommet ham dyrt at stå.

Vi glemmer aldrig clearingmordet på vor gode ven dr. Stefan Jørgensen i Lyngby og på vore tidligere gode overlæger fra Vandeltiden, Buchholz og Fjeldborg på Vejle sygehus. De blev skudt en morgen i deres soveværelser. Efter den tid var Gerda altid med i konsultationsstuen. Og var den sidste patient en ukendt mand, blev han ikke lukket ind.

Hvad var vi med til? Vi husede i lange perioder læge Georg Moltved. Han var kommunist og rejsende agitator for sammenslutningen »Ringene«. Hans dæknavn var lærer Hans Rasmussen. Han var glødende politiker og modstandsmand. Men virkede behersket og sagtmodig i al sin færd. Ingen kunne ane, hvad han var, og hvad han ville. Vi havde ham med i de kredse, hvor vi kom, særlig i Askov. Værre havde det nok været at skjule hans efterfølger. Den dag han skulle komme, blev der telefoneret: »Vi vil bare sige, at Vestergård er blevet indlagt på sygehuset«. Så vidste vi besked. Han kom ikke. Det var Peter P. Rohde. Han var, skriver han selv i sin biografi, blevet »Petergruppen«s offer og udsat for tortur. Det var mærkeligt, men vi havde aldrig mere ro i sindet, end når »Hans Rasmussen« var vor »gæst«.

Hvad betød det, da Falck-manden, der fungerede som politimand, kom og spurgte, hvad min bil havde haft at gøre i Øster-Lindet? Der var den blevet fundet ude af stand til at køre. »Ja!« »Den måtte da være stjålet.« Hvad man også godt kunne sige, at den var. Den stod, når jeg ikke var i praksis,ovre på »Ford« i en uaflåset garage. Og jeg kunne jo have glemt at tage nøglen af! Det vidste Askovgruppen, som brugte den til længere »udflugter«. Desværre var der ikke olie nok på, så de måtte efterlade den med sammenbrændt motor. Der kom ikke mere ud af den historie.

En aften var jeg med en Falck-mand ude i Vejen mose. Der var skudt en flyver ned, og måske trængtes der til øjeblikkelig lægehjælp. Da vi fandt den nedstyrkede maskine i stumper og stykker, var der intet spor af mennesker. Men vi fandt et lille nationalitetsmærke og tog det med hjem. Det var tilfældigvis tysk. Men næste dag meddelte aviserne, at der var styrtet en engelsk flyver ned. Mærket ville jeg gerne have haft som »relikvie«. »Men det er for farligt,« sagde Falck-manden, »at have det åbenlyst«. Det blev gravet ned i lægeboligens have. Og der ligger det endnu.

Jeg blev en nat kaldt ud til Vestermarkens brugsforening. Der var én kommet til skade. Jeg fik hurtigt bilen i gang og for af sted. Tilskadekomne var der ingen af. Men der sad Jens Kruse. Han turde ikke gå hjem til Askov af frygt for at møde en tysk patrulje ved jernbanen, når han gik alene mand på den sene tid. Han havde været ude for at ordne jernbanesabotage. Han fik en stor bandage om benet. Og så gled vi. Der var en del tyskere på Nørregade og Askovvej. Men ingen råbte os an. Vi nåede helskindet hver til sit. »Du vil nok putte disse her i postkassen på posthuset,« sagde Dons Chri-

stensen og lagde nogle stabler af aflange breve på bilens bagsæde, da jeg havde været på sygebesøg i præsteboligen. Illegale blade? De blev besørget. Også denne gang gik det.

Det kom efterhånden frem, hvem der sleskede for de fremmede »gæster« og hos dem tjente så meget, de kunne skrabe til sig. Der skete også i det stille ting, som vi inden kapitulationen kun havde et overfladisk kendskab til. Men der var i Vejen en nedtagningsgruppe, som dygtigt og dristigt modtog våbencontainers fra England og ofte drejede tyskerne en knap. Vi tænkte på dem, når vi hørte den efterhånden daglige velkendte sætning. »Vi bringer en særmelding«. Men vi vidste, at på Brørup sygehus havde overlæge Bouet et fristed for dem, der måtte gå under jorden. De blev modtaget som patienter. Og tyskerne fik ikke adgang til den afdeling. Det var det foretagende, Bouet blev stukket af en Brørupslagter på. De »indlagte« kunne dækkes under en tilfældigt valgt sygdomsdiagnose.

Gestapo jagede modstandsfolkene. Et medlem af en sabotagegruppe i Rødding blev opsporet under et møde i Langetved forsamlingshus. Der opstod tumult. Og under denne lykkedes det modstandsmanden at undslippe. Men et skudsår i benet fik han. Næste dags formiddag blev der ringet til Brørup sygehus. Om Falck måtte komme med en abort, der blødte stærk. Det var præstefruen i Skrave. Selvfølgelig måtte hun det. Og Falck kom omgående. Transportkurven blev båret ind på operationsgangen. Og der lå ganske rigtigt præstefruen. Men hun fejlede ingenting. Hun sprang adræt op på gulvet, men under hende lå den sårede frihedskæmper med et stærkt blødende sår. Han blev indlagt og kyndigt behandlet. Siden klarede han sig. Bouet blev som meddelt arresteret og bragt til Frøslev. Det var en gennemgangslejr til Neuengamme. Der gik transporter dertil hver dag. Men Bouet slap heldigvis.

Mens overlægen var borte, skete der en anden ting. En ung medicinsk student blev indlagt som gået under jorden. En grundig undersøgelse viste, at han intet fejlede. Han blev indlagt på et eneværelse med »Besøg forbudt«. Reservelægen, der var konstitueret leder af sygehuset, var indstillet på at beholde ham. Der viste sig ikke tegn til, at han var eftersøgt. Men da stuegangen kom en morgen, lå han død i sengen. Der kom intet frem om dødsårsagen. Havde han som flere andre berøvet sig selv livet for ikke at komme til at røbe sine kammerater under tortur? Det var et stort tab for mange. Han var en ualmindelig god og dygtig mediciner.

Men hvad skulle jeg gøre, da Gerda en dag modtog mig i entreen, efter at jeg havde været ude på sygebesøg: »Gestapo har været her! Jeg har pakket din kuffert!« Der havde været en tysktalende herre og spurgt, om doktoren

ikke var hjemme. Han var i den velkendte gestapouniform, lys cottoncoat. Også forskellige naboer havde set ham luske rundt. I min nød ringede jeg til Kruse og bad om råd. »Du skal bare blive hjemme,« sagde han. Og det gjorde jeg. Vi sov ikke meget den nat. Men takket være Grimbergs verdenshistorie fik jeg det nogenlunde roligt. Jeg fik læst kapitlerne om de tre puniske kriges begivenheder. Dem glemmer jeg aldrig. Men mærkeligt nok! Manden kom ikke igen. Ingen kunne forklare, hvem han var. Måske var det kun en syg tysker, der søgte lægehjælp.

Endelig blev Askov højskole beslaglagt. Først til flygtningelazaret. Udhungerede, afmagrede, febrile. Mest kvinder og børn. En enlig, ældre civil læge viste mig rundt. Det var et fælt syn. Døende og døde. De havde ikke medicin. Jeg glemmer aldrig forstuen i »Fengers hus«, fuldt af døde børn stablet oven på hinanden.

Anderledes tog det feltlazaret sig ud, som kom fra Rusland. Jeg ser endnu patienterne. De, der kunne gå, slæbte sig vaklende og haltende afsted. De, som ikke kunne gå selv, blev kørt på lastbiler eller i ambulancer. De fyldte hele højskolen, alle sale, skolestuer og elevværelser. I vestibulen hang Hitlers billede, der hvor pladen med »Flors Højskole« var anbragt. Tre skriveborde, tre felttelefoner, sygeplejersker i blændende hvidt, ordonnanser og sygeplejere kom og gik med militær præcision. Også lægerne var i uniform. Cheflægen var obersturmbannführer, en kedelig, hoven herre. Alle rum var taget i brug undtagen lærerboligerne. I elevværelserne på Lindegården lærmede personalet. Også på deres operationskitler bar lægerne distinktioner. Jeg overværede en operation. Operationsstuen var den store skolestue på »hvide hus«. Det var en amputation, jeg så. Der blev amputeret for et godt ord. Det var den eneste måde, tyske læger kunne bekæmpe sårinfektioner på. De kendte ikke penicillin, som blev opfundet af en englænder under krigen.

De civile flygtninge gik stadigt for lud og koldt vand. Jeg kunne ikke andet end låne mine fødselsinstrumenter til de stakkels fødende kvinder. Ikke engang begravelserne var de samme. Soldaterne blev begravet med fuldt militært honnør. De civile fik en »fattigmandsbegravelse«. Der var to afdelinger på Askov kirkegård: en for de uniformerede og en for de andre. Dons Christensen begravede nogle af dem.

Besættelsesmagten var ved at falde fra hinanden. Man mærkede, at de anede, at nu kom afslutningen. De sidste samlede styrker, vi så, var en blanding af ganske unge drenge og gamle landstormsfolk. De sjuskede af sted, som de bedst kunne. De var beordret til at grave en tankgrav tværs over

Sønderjylland syd for Kongeåen. Nu var der ikke tale om at »fahre gegend England«. Vi var klar til at hjælpe ved civilbefolkningens evakuering. Vort værdifuldste sølvstøj gravede vi ned under en stikkelsbærbusk og såede radiser ovenpå. Spændingen var stor. Nu måtte vi jo være forberedt på, at de allierede kom. Ville det blive Montgomery's folk? Den 4de maj om aftenen lyttede vi som sædvanligt til den engelske radio. Men pludselig blev den afbrudt. Og så lød det på dansk: »Det meddeles nu klokken 21.20, at de tyske styrker i Holland, Vesttyskland og i Danmark har kapituleret!«

De følelsesudbrud, der fulgte, er ubeskrivelige for dem, der oplevede det, og uforståelige for dem, der ikke var med. I løbet af få minutter var mørkelægningsgardinerne rullet op, lys sat i vinduerne. Og så tumlede vi ud på gaden, der blev fyldt af jublende og råbende mennesker, tyske og danske, unge og gamle i én festlig blanding. Hvem der var med ved Gerdas hurtigt fremtryllede, festlige kaffebord, husker jeg ikke. Men der var i alt fald Teilmanns, hvis nærværelse gjorde glæden endnu mere dyb og inderlig. Hvordan får dog mennesker kraft til at bære en sådan byrde? Det var ikke lettere for dem på baggrund af vores glæde. Vi talte ikke meget sammen. Et håndtryk og et blik var nok. Men vi ville ikke for meget have undværet dem ved aftenfesten i lægeboligen hin 4de maj.

Et job fik jeg efter 4de maj. Frihedsrådet havde efter opgivelse af de lokale styrker affattet »proskriptionslister« med navne på folk, der på en eller anden måde havde gjort sig intime med tyskerne lige fra stikkere, »værnemagere«, tyskerarbejdere, chauffører, der havde budt sig til for at komme til at køre for værnemagten, til en direktør for en stor virksomhed, en restauratør, i hvis lokaler de tyske soldater særlig havde holdt til, og »tyskerpiger«, der var blevet klippet for at have haft omgang med besættelsesmagtens medlemmer. Den 5te maj om morgenen »sprang frihedskæmperne ud«. Det viste sig, at det var vore gode bekendte fra ungdomsforeninger og lignende organisationer. Alle havde de gemt sig godt. Nogle af dem havde lige op til befrielsen haft roller i en amatørkomedie, jeg instuderede. At de ellers var beskæftiget på anden måde, var der kun få, der anede. De kom ikke i kamp med tyskerne. Men de fik til opgave at arrestere de på listerne opførte personer. Vi så dem to mand høj med ledsagelse af en politibetjent »tage« vor genbo, en vestjysk købmand, som havde ladet sine penge »yngle« i tyske foretagender. »For det skal man jo,« havde han sagt i sparekassen. Nu var det bare: én frihedskæmper under hver arm og så ud i den ventende bil. På »Bloksborg husholdningsskole«, hvor bylederen i Vejen, forstander Johannes Hansen, boede, blev arrestanterne internerede. Frihedskæmpere gik vagt, og DKB-kvinder sørgede for forplejningen. Kosten var upåklagelig. Men Gerda

oplevede ikke til dagligt at servere for en af de værste, overlæge Bouets stikker. Hun blev ledsaget af en frihedskæmper med maskinpistolen i skydestilling. Ved aftenstid trådte en domstol i virksomhed. Den bestod af kriminaloverbetjent Boisen som formand og pantefoged Bach og læge Heuch som bisiddere. Det var en broget flok, vi blev præsenteret for. Domstolen skulle afgøre, om de internerede skulle løslades eller fængsles. Forhøret foregik efter et bestemt »ritual«: Det hed: »Da frihedsbevægelsen er bange for, at De skal komme til at lide overlast under de usikre retstilstande, der hersker i øjeblikket, har man taget Dem i beskyttelsesarrest. De anklages for...«. Og så blev interneringsårsagen nævnt. Efter et kort forhør faldt dommen. De fleste løslodes. Resten blev overgivet til videre retsforfølgelse. Det var ikke særlig rart at skulle sidde til doms over sine medborgere. I øvrigt mener jeg, at vi fik skiftet sol og vind nogenlunde lige. Men processen varede også hele natten.

En anden opgave fik jeg også. Den havde forbindelse med de to dræbte politibetjente fra Askov. For at få klar besked om, hvem de to dræbte egentlig var, bad Dons Christensen om tilladelse til at gå op til den sårede frihedskæmper, der lå på lazarettet, for at bede et fadervor med ham. Den fik han, og ingen lagde mærke til, at den sårede fortalte præsten om drabet. Det var det, Arnfred hentydede til, når han i sin beretning om forhandlingen om udlevering af de to døde siger: Vi fik at vide, hvor de var jordet... Det kunne som berettet ikke ske før. Nu kunne vi frit grave dem frem. Jeg var med, fordi jeg skulle udstede den af loven krævede dødsattest. De kunne identificeres. De havde fået en hurtig, men voldsom død. Der var kister parat. Det blev bestemt, at de skulle begraves på det sted, hvor de var fundet. Pladsen blev indviet som en del af Vejen kirkegård. En dag efter 4de maj blev der holdt en smuk begravelseshøjtidelighed. Deres kammerater fra gruppen var mødt. Byledelsen fra Askov og Vejen var til stede. Og repræsentanter fra undergrundshærens region III. Myndighederne i Vejen påtog sig at passe gravstedet. Der er rejst et smukt mindesmærke, og pladsen er indhegnet og beplantet. De første år gik lærere og elever fra højskolen ned til graven den 4de maj. De havde blomster med, der blev fortalt om begivenheden og sunget: »Guds fred med vore døde«. Den smukke skik er ligesom så mange andre mindehøjtideligheder fra frihedskampen efterhånden forsvundet.

Om aftenen den 5te maj kom den unge kommandant Eberhard Steim ind til mig under påskud af, at han trængte til noget medicin. Men det fremgik snart af samtalen, at det var ham meget om at gøre at forklare, at hans store problem var samtidig at være en god soldat og en god kristen. Han var kun

22 år, havde været med både i Afrika og i Rusland. Han var arkitektstuderende, katolik og leder af et katolsk ungdomsarbejde i nærheden af Stuttgart. Han prøvede altid at få det bedste ud af de foreliggende forhold. Det vidste efterhånden alle folk i Vejen, han fik forbindelse med. Den 4de Maj gravede han lidt undskyldende et par maskingeværstillinger på hjørnet af vor have i Søndergade. »Hvad skal de bruges til?« spurgte jeg i forbigarten. »Der kan jo komme englændere ind syd fra!« Da Gerda mødte ham den 5te maj, sagde hun til ham: »De må love mig, at de huller bliver kastet til igen!« Og det blev de.

Steim fortalte os senere følgende typiske optrin. Da Dannebrog den 5te maj om morgenen gled til tops på torvet i Askov, var der nogle Askovfolk, der i begejstring også hejste et Sovjetflag. Rasende halede lazaretschefen det russiske flag ned igen. Men det kom atter op. Ude af sig selv ringede han til Steim i Vejen. »Wenn es noch einmahl geschiet, dann schiesse ich!« »Um Gottes willen, schiesse doch nicht,« skar Steim ham ned i telefonen, kastede sig på en motorcykel og strøg for fuld fart til Askov. Han fik gydt olie på bølgerne. De to flag hang de følgende dage roligt side om side. Inden lazarettet blev flyttet, opsøgte jeg min »militære kollega« og viste ham til afsked nogle uhyggelige billeder af massegrave i KZ-lejre med bunker af lig. »Was meinen Sie, Hr. Obersturmbannführer?« Med sur mine mumlede han noget uforståeligt. Det kom ham åbenbart ikke ved. »Es lässt mich kühl« stod skrevet i hans træk.

En gang han kom ned i lægeboligen, blev han ved en fejltagelse vist ind i dagligstuen, hvor Gerda tilfældigvis også var. Da han ville række hånden frem til hilsen, lod hun, som om hun ikke lagde mærke til det. Det var hende dog for galt. Han var, hvad vi ville kalde: »en led ka'!«.

Inden Steim i ro og orden afmarcherede med sit kompagni, havde han i Bakkely skole ordnet forsyninger til de flygtninge, der var indkvarteret i egnens skoler, tre dage frem i tiden. Så skulle byledelsen overtage fordelingen. Det taler ikke til byens ære, at en omstrejfende dansk pøbel, som også huserede andre steder end i Vejen, havde gjort indbrud og bortført, hvad de havde lyst til. Resten var ødelagt. Det i den politiløse tid fungerende ordenskorps, Falck's Redningskorps, magtede ikke at holde sådanne folk i ørerne. Det eneste straffemiddel, de brugte, var en dukkert i Troldepringvandet. Steim var kendt af mange vejenborgere for sin noble optræden. Det viste sig også, da provst Lindegård ved en festgudstjeneste i Vejen kirke omtalte Steim og sammenlignede ham med den romerske høvedsmand i Kapernaum.

Det hører også med til beretningen, at Steim blev vort tredje tyske »plejebarn«. Vi bevarede forbindelsen med ham. Hvad han havde mødt på Askov

højskole havde gjort så stærkt indtryk på ham, at han i sommeren 1946 blev elev på lærerкурset. Han er nu gift med Irmgard. Hans speciale er kirkebygning. Vore familier besøger gensidigt hinanden i Vejen og Mussberg ved Stuttgart. I deres store villa er der »åbent hus« for unge. Der kommer unge katoliker af begge køn. Steim sørger for, at de »følger med« i, hvad der sker og får snakket sammen om tingene. »Det er min lille højskole,« sagde han engang. Et »Mussbergs samvirke« er han formand for. Vi var med til et festligt samvær hos Steims med formændene for byens foreninger. Det var, som om vi var hjemme i Vejen.

Følgende begivenhed vil være en passende afslutning på vor beretning. Kort tid efter befrielsen mødte jeg på Nørregade Mads Gram fra Københoved. Han var formand for Rødning højskoles bestyrelse og for Rødning frimenighed. Vi havde tit mødt hinanden hos forstander Lunds. Vi vekslede håndtryk, og jeg sagde: »Til lykke, Mads Gram! Hvor var det godt, at det gik sådan!« »Ja!« svarede han. »Nu fryde sig hver kristenmand og springe højt af glæde!« Det blev en varm opmuntring til at tage fat på oprydningen og gå i gang med dagens gerning.

Gerda Heuch

I. C. Heuch

BEGIVENHEDER UNDER BESÆTTELSEN udsendes ved årsskiftet 1972-73 som hilsen til venner og forretningsforbindelser.

Skrift 10 punkt Helvetica. Papiret 150 g. matkrideret. Omslaget Ingres papir fra H. Christensen & søn A/S.

Fremstillet i 300 nummererede eksemplarer.

189